

NÓVÉ BÉLA: ÖRÖK KÖRÖK A keresztény művészet alaptémáiról

Kántor Péter Hendrick Avercamp képe ihlette versében így szól a németalföldi kismesterhez: „Más tudta, amit tudott. Pieter Brueghel, a mester. / Nálad boldogan rogyadozva siet / a szegény a nehéz szalmateherrel. // Nálad lovasszánon siklik az élet, / és aki nézi, örül, hogy nézheti, / hogy tehet bármilyen kis semmiséget. // Jelenetek a jégen. Jég-öröm; / korcsolyázók — s egyszer se vak vezet / világtalant komisz göröngyökön.” Vagyis a kor kismesterének életvidám képe kapcsán a költő megidézi a kor tragikus létvíziókat alkotó nagymesterét, annak is az egyik leghíresebb, vakokat ábrázoló képét: öt vak koldus összekapaszkodva tart egy szakadék felé, melybe hatodik társuk éppen belezuhan, maga után rántva a többieket. „Éz lenne hát a világ sorsa Brueghel szerint”, gondolhatják sokan, míg fejcsóválva nézik a festményt.

De nem így Nové Béla, aki *Örök körök* című könyvének központi esszéjét Brueghel híres képének szentelte. Szerinte ugyanis a festő mementója és a beléretett jézusi példázat „valójában épp arra inti: ne gondoljuk önhittent elvakulva, hogy ez volna a világ sorsa, hogy mindig így volt és mindig így marad örökre. Jöhetnek még nagy megrendülések, nem sejtett kataklizmák, amikor nem marad más túlélő esélyünk, mint egymásba fogódzni, és akaratlan újratanulni a kötelék-bukdácslás összes gyönyörteli kínját.” (58.) Míg Kántor Péter versében az Avercamp által megfestett, vagy Kántor szavával: lelakozott hétköznapi életöröm fényét megzavarni nem tudó árnyékként jelenik meg e festmény tragikus létvíziója, addig Nové olvasatában a híres kép komor pesszimizmusa sokkal inkább alkalom és eszköz a bizalom dicséretére. Vagyis mintha arra kérné olvasóját, hogy bár ne vakon, de bizalommal kövesse végig eme kis könyvön keresztül, mely alcíme szerint a keresztény művészet alaptémáiról szól, ezen belül is a csoportok, közösségek ábrázolásáról, legfőbb célja mégis inkább az, hogy támpontokat nyújtson egy „bátrabb és mélyebb kollektív önismerethez”. (125.)

Mindezt hogyan is kívánja elérni? Kezdi a genetikai közösség generációinak ábrázolásával, vagyis a családfaábrák két alapvető típusával: az őszülők magjából fává terebélyesedő rajzolatokat szembeállítva a múlt mélységesen mély kútjába visszaleső családfakutató fordított irányú rajzolataival, hogy utána a többi felmerülő motívum — duettek, vakok, (utolsó) vacsora, körlánc — részleges családfáját skiccelje fel az olvasóinak. Mégis hiába várnánk a rendkívül olvasmányosan mesélő, gazdag képanyaggal ellátott könyvtől a képzőművészeti monográfiák részletkebe menő alaposságát, nem is ez a célja ennek az öt rövidebb esszének, hanem sokkal inkább az, hogy bizonyos

magatartásformákra és ezeknek az ábrázolási hagyományára hívja fel a figyelmet, és időnként a kollektív önismeret javítását megcélozva messzire kalandozzon a gondolatmenetet elindító képtől. Nové családfa-skicceiben így szépen megfér egymás mellett Canetti marrakesi vakokról készült leírása Saramago *Vakság* című regényével, és e regénynek a vakok között okozott felháborodásának bemutatásával, vagy esetleg Nádas Péternek a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsa előtt elhangzott bizalomról szóló előadásával. A duettek kutató másik csokrában Lucas Cranach *Édenkert* című festményével kerül rokonságba Antonioni *Zabriskie Point*-jének szerelmi víziója és az újabban elharapózó tömegesküvők sajátos hagyománya. Ezekkel a széles mozdulatokkal szinte hívja az olvasóit további példák keresésére.

A tartalmi tágasság és a magabiztos esszéhang — mely nemcsak a rokonságot kereső művészettörténész hangján szólal meg, hanem időnként kulturkritikus, máskor bölcséleti tónust is felvesz — teszi igazán élvezetessé Nové Béla kötetét. (*Verbum – Vigilia*, Kolozsvár – Budapest, 2015)

MODOR BÁLINT

FRENYÓ ZOLTÁN: A FILOZÓFIA TANKÖNYVE

Egy filozófia-tankönyv megírásakor mindig fennáll annak veszélye, hogy a szerző úgy érzi, valamiféle kötelező semlegességre való törekvés jegyében minden gondolkodót és iskolát válogatás nélkül be kell mutatnia, aminek következtében emészthetetlen adathalmazt zúdít az olvasóra. Frenyó Zoltán most megjelent kiváló könyve elkerüli ezt a buktatót. A hosszú tanári tapasztalat birtokában, anyagának három évtizedes gyakorlati kipróbálása után megszületett mű ugyan a történeti sorrendet követi a bölcsélet bemutatásában, de világosan kivethető rendszert visz a tárgyalásba, ami nem csupán az anyag áttekintését könnyíti meg, hanem egyúttal a szerző saját filozófiatörténet-szemléletét, illetve tágabban, a bölcsélet klasszikus alapproblémáiról alkotott saját véleményét is tükrözi; ez utóbbinak egyéb tekintetben sem fél hangot adni valamiféle erőltetett és végső soron gyakorlatilag keresztülvihetetlen „világnézeti semlegességre” törekedve. Mindennek következtében nem ragaszkodik mereven a filozófiatörténeti kánon által megkívánt szokásos hangsúlyokhoz és arányokhoz, sem pedig a teljességhez abban az értelemben, hogy egyetlen rendszerint fontosnak tartott szerző vagy irányzat se maradjon ki. Hisz nem is az a célja, hogy összképet nyújtson; nem véletlen, hogy a *filozófia* (és nem a *filozófiatörténet*) tankönyvét ígéri a cím: eszerint tehát a cél itt nem annyira a történeti ábrázolás, mint inkább a filozófiai *műveltség* alapjai-

nak megteremtése és a filozófiai *gondolkodásra* való serkentés. (vö. 11.)

Valójában magát a történeti tárgyalást is éppen a szerző saját filozófia-konceptiója teszi szükségessé, amely szerint a bölcsületnek három nagy meghatározó alaptémája van: Isten, a világ és az ember, s e tudomány fejlődése úgy alakult, hogy kezdetben a világ, a középkorban Isten, az újkor elejétől pedig az ember állt a vizsgálódás homlokterében. (E tagolást a szerző nem spekulatív és erőltetett módon alkalmazza: rámutat, hogy természetesen minden korban lehet ellenpéldákat találni, s a hármas felosztás csak azt jelzi, hogy mely időszakban mi az *uralkodó* tendencia.)

Frenyó Zoltán eredetisége másban is megmutatkozik, hiszen korunkban — sajnos — már szinte kivételnek számít, s ennyiben „eredetinek” tekinthető, ha valaki az objektív *igazság* keresését tekinti általában a tudomány, különösen pedig a filozófia céljának, márpedig szerzőnk ezt teszi. De abban a tekintetben is az európai bölcsület legregebbi és legnemesebb hagyományainak folytatója, hogy nem csupán elméleti tudást vár a filozófiától, hanem szerinte ez utóbbinak az embert „az autentikus, hiteles életre vezetni” (14.) is feladata: „A filozófia nem más, mint emberré-levés, igazi emberi mivoltunk megtalálása, személyiségünk és látásmódunk kialakítása.” (15.) A fentiekkel összefüggésben a könyv a leghatározottabban kiáll a realizmus mellett, vallja a hit és az ész összeegyeztethetőségét, ennek megfelelően nagyra értékeli a középkori filozófiát, s ugyanezért a katolikus gondolkodás is — érthető módon — megkülönböztetett figyelem tárgya a műben, és jóval nagyobb arányban kerül tárgyalásra, mint az korunkban a filozófiába bevezető művek esetében rendszerint megfigyelhető. A könyv más vonatkozásokban is bátran vállalja a megszokott arányoktól és értékelésektől való eltérést: például Cicerót igyekszik tisztázni az eklekticizmus bevettnek számító vádjá alól, s kijelölni megérdemelt helyét az antik bölcsületben, míg Voltaire esetében arra mutat rá, hogy a francia felvilágosodás talán legemblematisabb figurája filozófusként szinte egyetlen eredeti gondolatot sem írt le. (A felvilágosodást általában véve is igyekszik a megszokott, egyoldalúan lelkendező beállítástól elszakadva, differenciáltan jellemezni, rámutatva árnyoldalaira is.)

Szerzőnk arra is törekszik, hogy igazságot szolgáltasson olyan szerzőknek és irányzatoknak, akik, illetőleg amelyek filozófián kívüli — történelmi, politikai — tényezők miatt szorultak háttérbe vagy merültek (meg nem érdemelten) szinte teljesen feledésbe. E tekintetben mindenekelőtt az 1945 előtti magyar filozófia rehabilitálása látszik fontos feladatnak, hiszen ennek méltó értékelését a több mint fél évszázados kommunista diktatúra által máig hatóan eltorzított hazai szellemi életben el-

terjedt egyoldalú nézetek nehezítik (például az a Lukács György és mások sommás kijelentései nyomán meglehetősen széles körben elfogadott vélekedés, hogy a marxizmus előtt nem is létezett komolyan vehető magyar filozófia); e kijelentések különösen annak fényében visszatetszőek, hogy — amint szerzőnk írja — a régi magyarországi bölcsületi irányzatok további művelésének a háború utáni ellehetetlenítéséért, egyes nem marxista gondolkodók emigrációba kényszerítéséért, félreállításáért, vagy (mint gróf Révay József és Magyariné Techert Margit esetében) éppenséggel haláláért is a szovjet megszállás vagy az általa támogatott kommunisták a felelősek. (vö. 415.) A könyv meszesemenően igyekszik e vonatkozásban is megtenni a szükséges korrekciókat. Ugyanakkor, korunkban ritka intellektuális tisztességgel, a marxizmusról is tárgyilagos képet kíván nyújtani, hiszen bármennyire negatív szerepet játszott is ez az irányzat a történelemben, elméletileg megkerülhetetlen, s illik ismernie annak, aki a nyugati szellem fejlődését meg akarja érteni. Frenyó Zoltán még — helyesen — arra a ma sokak számára talán meglepő tényre is rámutat, hogy az általa képviselt, az objektív valóság létét és megismerhetőségét igenlő (és így a kereszténység számára is használható) bölcsületnek bizonyos értelemben „szövetséges” lehet a marxizmus, amely „részben helyesen tudja bírálni a liberális világnézetet képviselő egyes filozófiai irányzatok” (412.) relativizmusát és szubjektívizmusát. Szerzőnk véleménye itt némileg emlékeztet a nagy francia tomista, Jacques Maritain álláspontjára, aki a hatvanas években úgy látta, hogy a korabeli bölcsületi iskolák közül lényegében csak két olyan van, amely szorosán véve filozófiának minősíthető, ha ezt az elnevezést a realisták részére tartjuk fenn: a tomizmus és a marxizmus; a többi irányzat csupán „ideozófia”.

A közérthetően, de ugyanakkor szakszerűen megírt könyv azzal is segítheti a filozófiai műveltség újbóli hazai meghonosítását, hogy igyekszik érzékeltetni, milyen szoros összefüggés van a bölcsület és a kultúra más területei között: gyakran olvashatunk például arról, milyen párhuzamok vannak egy-egy kor gondolkodásának irányzatai és művészeti stílusa között. Emellett külön erénye a műnek, hogy nem elégszik meg a filozófusok tanainak pusztá leírásával, hanem jó érzékkel kiválasztott, jellegzetes és mégis viszonylag rövid (de összességükben a kötetnek mintegy a kétharmadát kitevő) szemelvények által őket magukat is szóhoz juttatja, így az olvasó közvetlenül is kaphat némi ízelítőt a filozofálás mikéntjéből. Frenyó Zoltán műve így tankönyvként is élvezetes olvasmány, de a szélesebb laikus közönség számára is ajánlható. (Szent István Társulat, Budapest, 2016)

TURGONYI ZOLTÁN